

H. WIEGEL

Maakte van de VVD eerst recht een volkspartij

A.D. Huysman

Het is onmiskenbaar dat de jaren 1971 tot 1982, de periode waarin Hans Wiegel is opgetreden als politiek leider van de vvd, een liberale hoogtijperiode is geweest zoals die in de 20e eeuw nog niet was voorgekomen. Terugblikkend mag men constateren: onder zijn leiding is de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie eerst recht uitgegroeid tot een volkspartij. Terecht is hem deswegen door vriend en vijand lof toegezwaard, want hij is als 'politiek natuurtalent' (de uitdrukking is van mevrouw Van Someren-Downer) een unieke figuur gebleven in de Nederlandse politiek.

De verleiding is dan ook groot om ook in deze herdenkingsbundel uitvoerig zijn lof te bezingen, ja over hem een succes-story te schrijven naar beproefd Amerikaans recept. Want alle elementen die in een dergelijk succesverhaal thuishoren: de human interest zowel als de records die door hem zijn geboekt – het is alles bij Hans Wiegel in ruime mate voorhanden. Zomaar een greep:

- Als kind, in Amsterdam opgroeiend, een verlegen, teruggetrokken jongetje in een bepaald niet doorsnee-liberaal gezin (m'n vader werkte gewoon bij een baas, als meubelmaker . . .).
- De ontdekking van eigen kwaliteiten toen hij, in de hogere klassen van het Hilversums gymnasium, tot klassevertegenwoordiger werd gekozen. 'Ik ben onzeker van mezelf tot het moment dat ik een stuk waardering merk bij anderen . . . ; Klassevertegenwoordiger is een politiek-delicate functie, omdat het een baan is waarin je zowel het vertrouwen moet hebben van de groep als van de leraren!'
- Desondanks: bij het minste of geringste sterk blozend! Maar kenmerkend voor Wiegel: hij maakte van de nood een deugd – juist door dat blozen won hij veler harten.
- Dan het eerste record. Na een korte, afgebroken studie (kandidaatsexamen) in de politieke en sociale wetenschappen aan de Amsterdamse universiteit, volgt zijn installatie als Kamerlid op 18 april 1967. Het jongste Kamerlid uit de parlementaire geschiedenis van Nederland. Met als enige politieke scholing twee jaar voorzitter van de JOVD. Boeiend is het verhaal

van zijn maidenspeech, ooit verteld in een interview in Vrij Nederland. De herziening van de Provinciewet was aan de orde, zeker geen spannend verhaal voor een maidenspeech. Maar Wiegel werd – ongebruikelijk bij een eerste redevoering – fel geïnterrupteerd door de pvdA-deskundige H.M. Franssen. Wiegel: ‘Dus had ik me ’s avonds in de bibliotheek opgesloten nadat ik de bibliothecaris had gevraagd om alles wat ooit gezegd of geschreven was over art. 113 Provinciewet voor mij op te zoeken. Ik vond een artikel van Franssen van jaren eerder waarin hij hetzelfde had betoogd als ik nu. Prachtig, dat was het! Al die papieren verder weggegooid, dat ene stuk was genoeg. Dus ik zei in tweede termijn: ik zou de heer Franssen willen verwijzen naar een artikel dat, als ik me goed herinner, op 17 juli 1953 is geschreven in de Friese Koerier. Een artikel waarin op voortreffelijke wijze is uiteengezet wat ik hier betoog. Een artikel, als ik me goed herinner, van de heer H punt M punt Franssen, lid der Tweede Kamer . . . Dat soort dingen laten zien dat je je zaken kent. Dat je bereid bent erop te gaan zitten vossen. Laten zien dat je het spelelement enigermate betracht. Dat geeft je een zekere positie . . .

- Het tweede record komt vier jaar later: het jongste Kamerlid wordt op 20 juli 1971 voorzitter van de liberale Tweede Kamerfractie, dan 16 leden groot. De jongste fractievoorzitter aller tijden! Geen gemakkelijke beslissing. Mevrouw van Someren hierover: ‘Geertsema en ik hebben Hans Wiegel destijds hier in mijn huis, op deze Kamer gepolst. Wiegel was “not amused”. Z’n eerste reactie was: jongens, ik vind het heel eervol maar ik zou het liever over vier jaar doen. Wij hebben hem toen gezegd: sorry hoor, maar we hebben geen tijd. Toen heeft hij nog een week bedenktijd gevraagd want – en dat typeert zijn zelfkennis – hij zag er geweldig tegenop en vond het een grote gok. Als jong Kamerlid kun je nog stoeien, van alles roepen. Maar een fractievoorzitter haalt met alles wat hij doet en vooral misdoet gemakkelijk de voorpagina’s’.
- Hans Wiegel haalde inderdaad de voorpagina’s, en hoe! Al een goed jaar later kon het derde record worden bijgeschreven. De val van het kabinet-Biesheuvel maakte in 1972 vervroegde verkiezingen noodzakelijk – die stembus bracht de vvd winst van 6 zetels, van 16 naar 22. En heel Nederland sprak over het Wiegel-effect, zozeer had hij zijn stempel gedrukt op de liberale campagne. En dan te bedenken dat die 22 zetels nog maar een tussenrecord betekenden – dat Wiegel-effect heeft meer dan tien jaar (!) geduurd en leverde in 1982 het echte record op van 36 zetels. Zelfs in een succes-story een opzienbarende prestatie . . .
- De foto van het etentje in de Haagse Bistrot, waar Dries van Agt en Hans Wiegel het eens worden over de vorming van een nieuw Kabinet (en vriendschap sluiten voor het leven) – het is één van de publiciteitsstunts waar Wiegel van genoten heeft. Begin ook van een nieuwe periode: de

oppositieleider wordt minister van Binnenlandse Zaken en vice-premier. Moeilijk? Citaat weer uit het eerdergenoemde interview in Vrij Nederland: 'De minister-president had die slopende maanden van de formatie achter de rug, was een paar dagen aan rust toe en dus moest ik als kersverse vice-premier hem vervangen. Ringnalda, de secretaris-generaal van Algemene Zaken, vroeg of ik daar in de staf wilde komen, waar ze bezig waren met de opstelling van de regeringsverklaring. Nou, dat leek me wel interessant. Ik dacht: daar zitten zo'n stuk of drie lui – zaten er 25 van die kerels. Keurige figuren die de regeringsverklaring met mij wilden bespreken. Mijn eerste vraag was: hoe lang is-ie? Dat was vier uur spreken. Dus ik zei: dan korten we hem tot de helft in want vier uur spreken is onzin. De eerste anderhalve bladzijde was een zeer uitgebreid dankwoord aan het vorige Kabinet, van Den Uyl dus. Ik zei: daar kunnen we vier regels van maken. Zo ging het door. Het was heel spannend: ik kwam daar als jongmaatje binnen en zij vroegen zich natuurlijk af wat dat zou wezen, dat ventje dat vier jaar lang had staan schreeuwen dat nergens iets van deugde'.

- Wiegel als manager op dat grote departement van Binnenlandse Zaken – als een vis in het water! Weer hijzelf aan het woord. 'Op een bepaald moment ontstond een fundamenteel meningsverschil tussen twee van de allerbelangrijkste ambtenaren: de directeur-generaal binnenlands bestuur en de directeur-generaal openbare orde en veiligheid. Hoe gaat dat? Nota van de een, tegennota van de ander. Weer commentaar op de tegennota – de stapel werd steeds hoger en dat kwam allemaal op mijn tafel. Verschrikkelijk! Toen heb ik in de staf gezegd: heren, ik heb al uw nota's gezien – gezien, niet allemaal gelezen, maar ik heb ze wèl gezien. Nu kunnen we met z'n allen uitgebreid die nota's gaan bediscussiëren, maar we kunnen het ook anders doen. U neemt met z'n tweeën een week om het eens te worden. Als u het niet eens wordt neem ik een beslissing. Enfin, de week daarop weer vergadering, toen had ik die stukken natuurlijk wel allemaal gelezen. Ik zal het nooit vergeten: aan de ene kant zat mijn secretaris-generaal en aan de andere kant de directeur-generaal, de directeur, de plaatsvervangend directeur, de administrateur, de referendaris, kortom een heel stel, twintig man. "Heren, bent U het eens geworden", vraag ik. Eh . . . nee voorzitter. Oh, bent U het niet eens geworden? Nee voorzitter. Dan is mijn beslissing de volgende . . . popopopop . . . vergadering gesloten. Dat heeft natuurlijk als een storm gewerkt . . .'
- Door dit alles heen speelt ook het privé-leven van Hans Wiegel een grote rol. Niet gewild en niet gezocht, want ook al was hij in z'n Haagse jaren nu eenmaal vaak het middelpunt, toch trok hij zich graag terug in zijn (door zijn vader verbouwde) boerderij in het Friese Ee. Om er te werken, om er met vrienden te praten – het liefst in kleine kring – en om hen te ontha-

len op zijn culinaire hoogstandjes (want een kok is hij!) en op een goed glas wijn plus een sigaar. Ooit werd hij uitgeroepen tot 'sigarenroker van het jaar'. Maar het lief en – ook – het leed bleven hem niet bespaard. Het lief, zijn huwelijk met Jacqueline Frederiks op 1 juni 1973, de dag van hun huwelijk, nog maar 18 jaren jong. De aspiraties van Jacqueline om, net als haar moeder, in Amsterdam een wijnwinkeltje te hebben. Hun gelukkige jaren met de twee kinderen in het landelijke Amerongen, ver van het Haagse wereldje. Tot het noodlot toeslaat: einde 1980 wordt mevrouw Wiegel het slachtoffer van een auto-ongeval. Verbijsterd trekt Hans zich een paar weken terug uit het openbare leven, laat het departement over aan zijn staatssecretaris. Verwerkt de schok, maar niet dan met grote moedite, getuige het volgende incident.

Tijdens de verkiezingscampagne voorjaar 1981 klappt Hans Wiegel tijdens een live-televisie-uitzending in elkaar. Toen hem in het AVRO-programma 'Vragenvuur' (waarin hij samen met Den Uyl en Terlouw optrad onder leiding van Van Meekren) door een man op de tribune de vraag werd gesteld over uitkeringen aan weduwnaars, barstte hij in huilen uit. Voordat het beeld werd weggedraaid, zagen verraste kijkers hoe Den Uyl troostend zijn hand op Wiegels arm legde. Dagen stonden de kranten bol . . ., zoals het ook nieuws was toen Hans voor de tweede keer in het huwelijk trad. Op 7 april 1982, met Marianne Frederiks, de zuster van zijn overleden vrouw. En zoals het (groot) nieuws was toen hij kort daarna, nota bene in dat jaar 1982, waarin de vvd meer dan 23 procent van de kiezers achter zich kreeg, besloot de Haagse politiek vaarwel te zeggen en te verhuizen voor het leven in Friesland als Commissaris van de Koningin in deze provincie.

Een succes-story, maar als het daarbij zou blijven, zou deze geschiedschrijver in deze bundel zijn lezers tekort doen. Succes komt immers nooit vanzelf, er moet voor gewerkt worden. En minstens zo belangrijk, men moet de wind in de zeilen hebben.

Welnu, in die jaren zeventig hadden Hans Wiegel en zijn vvd de wind in de zeilen. Omdat wij immers het tijdperk van de ontzuiling zijn binnengetroden. Een tijdperk waarin het niet meer vanzelfsprekend was en is dat de arbeiders op de pvda stemmen, gelovigen op het cda en de vvd zijn stemmen ontvangt uit de hoek van de rijkere en de middenstanders-in-betere-doen.

In de jaren zeventig is de reactie gevolgd op de bij uitstek roerige jaren zestig, in het eigen land en ver daarbuiten. De jaren waarin 'rooie Danny', studentenleider Cohn Bendit, in Parijs op de barricaden klom om de maatschappelijke vernieuwingen af te dwingen waarvan Marcuse en Erich Fromm de profeten waren. Waarin Amsterdam rond het 'Lieverdje' z'n provo-happenings beleefde en studenten het Maagdenhuis bezetten, waarin Phil

Bloom naakt op de beeldbuis verscheen en het programma 'Zo is het toeval-
lig ook nog eens een keer' bewondering en walging opwekte; en waarin de
rookbommen in de Amsterdamse binnenstad tijdens het huwelijk van Bea-
trix en Claus wereldnieuws werden.

In deze gistende samenleving met als strijdkreet 'de verbeelding aan de
macht . . .' bleven ook de politieke partijen niet buiten schot. Niet alleen
kwam er de nieuwe partij D'66 van Hans van Mierlo, bedoeld om de ver-
molmde politieke systemen en structuren tot ontploffing te brengen – het
giste in alle partijen. Jonge christen-radicalen als Bas de Gaay Fortman deden
het bolwerk der oude confessionele partijen op zijn grondvesten schud-
den – de PPR was er het gevolg van. De jongeren van 'Tien over rood' zetten
het PvdA-kompas op links en zelfs boer Koekoek predikte van de daken, dat
het nu maar eens afgelopen moest zijn met die dufheid en die mufheid. De
vensters werden opengestoten, aan alle kanten.

En in de liberale hoek? Het ging er minder radicaal toe, dat zeker. Maar als
Hans Wiegel zich in 1968 in zijn boekje 'Een partijtje libre' bezint op de
liberale beginselen en uitgangspunten, dan krijgen wél juist de jongeren, de
jovd, de pluimen op de hoed. Want: 'Het doel is niet bereikt wanneer uitslui-
tend wettelijke vrijheden zijn verzekerd – ook de werkelijke geestelijke en
materiële vrijheden dienen te worden gerealiseerd. Alleen voor de mens die
materiaal en geestelijk vrij is, openen zich perspectieven voor een vrije keus.
Juist bij de jongeren – constateert Wiegel – staan de vrijheid van meningsui-
ting en het ideaal van gelijke ontplooiingsmogelijkheden voor iedereen, heel
hoog genoteerd . . .'.

Overal in den lande een nieuw, welhaast revolutionair élan derhalve?
Uitmondend in een nieuw tijdperk, de jaren zeventig, waarin de mondig
geworden burger zijn plaats zou opeisen met de nieuw-verworven democra-
tische rechten stevig in de knuist? Ach, hoe vergleden de illusies! Het is 1972,
als de journalist H.J.A. Hofland in zijn bundel 'Tegels lichten' een voorlopige
balans opmaakt en daarin uiterst cynisch dit toekomstbeeld neerschrijft: 'Het
enige wat niet alleen de arbeider, de bediende, de onderste onderdaan, maar
wat de hele burgerij van top tot basis écht wil is dit: 22 meter darm in plaats
van 11 om er het dubbele in te kunnen stoppen; vier armen in plaats van
twee om het dubbele te kunnen pakken; en een Mercedes met een zwarte
knecht om zich naar cupfinales te laten rijden. De inspraak, de vervreem-
ding, de democratisering, de medezeggenschap, drie revoluties, dekolonisering,
duidelijkheid en openbaarheid – niemand maakt er zich zorgen over
zolang iedereen denkt dat hij nog kans heeft om met een zak vol geld in z'n
auto langs 's heren wegen te rossen, liefst met zijn vuist op de toeter. Wie
langs de kant staat, kan rekenen op de solidariteit van de collectebus'. Einde
citaat.

Een vertekend beeld? Natuurlijk. Maar onmiskenbaar is dat het solidari-

teitsgevoel, het samen op de bres staan van de jaren zestig, via de jaren zeventig bezig is om te zwaaien naar het andere uiterste van het ikke-ikke-ikke. Was het een voorrecht tot de provo-gemeenschap te kunnen behoren, langzaam maar zeker gaat het betere ellebogenwerk van de yuppie weer stille bewondering oogsten.

En weer de vraag: welke betekenis had dit alles voor het politieke gebeuren? En meer toegespitst: hoe te adstrueren dat door deze ontwikkelingen juist de vvd de wind in de zeilen kreeg?

Er is eerst de waarschuwing van Marcuse zelf, in het door hem veelvuldig gehanteerde begrip van de 'repressieve tolerantie': de maatschappij blijft in staat te zijn om kritiek (zoals in de jaren zestig naar buiten gekomen) te absorberen, zonder dat er wezenlijk iets verandert. Oppervlakkig bezien is het ook zo gegaan. In plaats van als bom te fungeren onder politieke structuren, is d'66 zelf een (met t  wisselend succes opererende) politieke partij geworden. De radicale christen-jongeren en hun ppr werden randverschijnselen zonder wezenlijke invloed op het politieke krachtenspel waarin het cda nog steeds domineert, hechter vereend dan tevoren. Links van de pvda is de psp ontstaan  n verpieterd en de Partij van de Arbeid zelf is in zichzelf verdeeld, nauwelijks meer in staat waarlijk socialistische eisen te verwoorden, laat staan die ten uitvoer te brengen. M t Den Uyl is binnen de gematigde pvda-aanhang het geloof in de zegeningen van de almachtige staat, de verwachting van het geluk-uit-de-staatsruif voor alle burgers, verdwenen. In feite kwam het kabinet-Den Uyl te laat: in de jaren zeventig was de lust vergaan zich als burger geketend te weten aan de allesverzorgende staat. En: ontbraken in steeds sneller tempo de economische mogelijkheden om de welvaartsmaatschappij in volle omvang tot ontplooiing te brengen en in stand te houden. Het beeld van de reus op lemen voeten diende zich steeds duidelijker aan.

Van hieruit naar de vvd en naar de politieke opstelling van de vvd onder Wiegels leiding is niet zo'n grote stap. Want het moge waar zijn dat de revolutionaire krachten van de jaren zestig slechts oppervlakkige barstjes en scheurtjes hadden kunnen bewerkstelligen in het politieke bolwerk van voordien, zij bleken wel degelijk de burger, de individu te hebben aangesproken. Zo maar wat signalen:

- De roep om meer echte, persoonlijke vrijheid, om de zuilencultuur waarin de Nederlandse burgers zich zo lang hadden laten inkapselen te doorbreken;
- De roep om meer openheid, meer duidelijkheid, meer medeverantwoordelijkheid als tegenspel tegenover de  litaire macht binnen staat en maatschappij;
- Het verlangen naar denivellering: de mogelijkheid om van eigen hard werken ook zelf de vruchten te kunnen plukken;

- Maar ook, anders dan Hofland het voorspeld had: het inzicht dat, als de zich terugtrekkende staat en als de verbrokkelde zuilenmaatschappij aan invloed gaan verliezen, dat niet ten koste mag gaan van het verantwoordelijkheidsbesef jegens elkaar. En zeker niet ten koste van de sociaal-zwakken;
- En ook het omgekeerde: misbruik van sociale voorzieningen dient met kracht te worden tegengegaan – ook dat is eis van het verantwoordelijkheidsgevoel jegens elkaar.

Het is niet moeilijk in die signalen de kerngedachten van de vvd te onderkennen. Vrijheid, verantwoordelijkheid en sociale gerechtigheid zijn immers de bouwstenen van het vvd-beginselprogramma, zoals Oud en Stikker die ooit hadden geformuleerd. Maar . . . hoe maak je dat aan de kiezers duidelijk? Hoe een pvda-stem, een cda-stem-van-nature om te buigen tot een liberale, vvd-stem? Want juist met de wind in de zeilen is stuurmanskunst vereist. Daar was een ‘politiek natuurtalent’, daar was Wiegel voor nodig.

Het ‘alom bewierookte onbehagen’ van de jaren zestig uitte zich (ook) in een reeks politieke pamfletten. Jan Nagel startte met ‘Ha, die pvda’, Hans van den Doel en Han Lammers volgden met hun ‘Tien over rood’, Hans Gruyters liet ‘Daarom d’66’ verschijnen en Rob van Dijk en Rob Vermaas presenteerden hun ‘Oude wijn en oude zakken’. In die reeks dient men het in 1968 verschenen boekje van Hans Wiegel te plaatsen, het al eerder genoemde ‘Een partijtje libre’. Luchtig geschreven maar met diepgang, want men vindt er wél de uitgangspunten in terug, die centraal hebben gestaan voor Wiegels politieke stellingname gedurende de jaren van zijn vvd-leiderschap. Kort samengevat:

1. Politiek kan alleen bedreven worden vanuit beginselen, een basis-filosofie. Aldus geadstrueerd: ‘Belangenpartijen en pragmatische partijen wijzen wij af, omdat groeperingen zonder basis-filosofie, welke meespeelt bij de standpuntbepaling ten aanzien van bijna elk politiek vraagstuk, een goede kans lopen in opportunistisch vaarwater terecht te komen. We zien dat nu al bij d’66, een partij die het pragmatisme in haar vaandel heeft geschreven. Elke partij moet haar ideeën, haar beginselen, steeds op de meest pragmatische (vroeger zeiden we praktische) wijze trachten in daden om te zetten. Maar pragmatisme zonder meer leidt tot niets anders dan een zig-zag-koers, tot een politiek van dag tot dag, tot het trachten middenposities in te nemen. Het opbouwen van een toekomstig maatschappij-ideaal – essentieel voor elke partij die haar kiezers iets te bieden wil hebben – met als wegwijzer het pragmatisme, is een onmogelijkheid.
2. In feite bestaan er in de politiek maar twee basis-filosofieën: het liberalisme en het socialisme. In een bevrijdingsartikel dat op 5 mei 1969 ver-

scheen, heeft Wiegel deze stelling aldus nader uitgewerkt: 'De wezenlijke politieke tegenstellingen in ons land worden naar mijn oordeel bepaald door twee polen, de liberale en de socialistische. Het liberalisme is een geesteshouding die gekarakteriseerd kan worden als een houding van verzet tegen geestelijk en wereldlijk absolutisme. Meer positief geformuleerd, is het de erkenning dat mensen van elkaar verschillen en dat zij het recht hebben aan elkaar ongelijk te zijn. Dit vrijheidsbeginsel is in feite het enige dogma van het liberalisme, en het is dan nog een dogma dat geen enkele starheid kent. De liberale visie op de maatschappij stoelt dan ook niet op een onveranderlijke doctrine. Zij ontwikkelt zich voortdurend door zich te baseren op de vrijheid van de mens. En de inhoud van deze vrijheid is niet steeds gelijk. Zij verschilt naar tijd en plaats, zoals ook mensen van plaats tot plaats anders zijn en in de tijd een nooit eindigende ontwikkeling doormaken. De liberale vrijheid geldt voor allen. De enige beperking die het vrijheidsbeginsel dan ook eist is hierin gelegen, dat de vrijheid van de een geen onvrijheid van de ander mag betekenen. Kort samengevat, betekent dit alles dat de liberaal de gemeenschap ziet in haar functie van het individu.

De socialistische pool is van geheel andere aard. Hier ziet men het individu in functie van de gemeenschap. De socialist is een plannenmaker. Hij maakt blauwdrukken voor de toekomst, waarin hij een situatie vastlegt die hij voor de gemeenschap als ideaal ziet. De weg naar de ideaalsituatie is, wat hij noemt, de progressieve lijn. Het volgen van deze lijn schrijft hij dwingend voor. De individuele vrijheid is daaraan ondergeschikt. Het is deze politieke polariteit, deze basistegenstelling tussen liberalisme en socialisme, die het politieke bedrijf in wezen beheerst. De hier gegeven korte beschrijving doet uiteraard noch de ene noch de andere pool recht wedervaren. Maar het duidelijke verschil tussen de uitgangspunten laat toch genoegzaam tot uitdrukking komen, dat liberalisme en socialisme ook in hun verdere detaillering de enige werkelijke politieke antithese in ons land markeren'.

3. In het door liberalen als ideaal beschouwde partijsysteem komen confessionele groeperingen niet voor. Citaat: 'Vele andere Nederlanders achten partijvorming op confessionele basis echter nodig en gewenst. Een stelsel omvattend de pvdA, de vvd, een socialistische getinte confessionele partij en een liberaal gezinde confessionele groep zou het naast elkaar bestaan van confessionele en non-confessionele partijen verenigen met de door sommigen gewenste en door ieder bepleite duidelijkheid'.
4. Een liberale partij dient hervormingsgezind te zijn, want er ontbreekt nog heel wat vrijheid en democratie in onze maatschappij. Uit het programma en nog meer uit de praktische politiek van de liberalen zal hun hervormingsgezindheid zonneklaar moeten blijken.

In feite heeft Wiegel zichzelf en de liberale partij daarmee opgeworpen tot de politieke tegenpool, en dus de tegenstrever van het socialisme. Met succes? Ja, als men naar het steeds stijgende aantal Kamerzetels kijkt, die de vvd onder Wiegels leiding wist te behalen. Neemt men het in die jaren gevoerde regeringsbeleid als maatstaf, dan is de uitdrukking 'wisselend succes' op z'n plaats, want Wiegel heeft als oppositieleider meer dan vier jaar lang moeten optornen tegen de tegenpool-aan-de-macht. Drie momentopnamen uit die jaren.

In juli 1972 ontstaat een crisis binnen het nog maar elf maanden oude kabinet van de anti-revolutionair Barend Biesheuvel. Een bezuinigingskabinet: het terugdringen van de overheidsuitgaven en van de uit de hand lopende loonstijgingen waren de hoofdpunten van beleid. Regeringsfracties naast de confessionelen: de vvd en de democratisch-socialisten van de jonge Drees. Toen puntje bij paaltje kwam, bleken de ds'70-ministers Drees en De Brauw niet mee te willen gaan met de ook voor hun departementen geldende bezuinigingen en dus traden zij af. Wat te doen, was met name de grote vraag in liberale kring: binnen het kabinet blijven of ook aftreden? Of: niet aftreden, maar dan aansturen op snelle verkiezingen? Of: niet aftreden en zien hoelang een minderheidskabinet van confessionelen en vvd het zou redden? De meningen waren verdeeld.

Wiegel, daarop later terugblikkend: 'Iedereen gaf zijn mening, ik verzamelde die meningen en trok dan gewoon mijn eigen conclusies, los van wie iets zei. En dat waren dan ook dé conclusies. Uiteindelijk beslist de aanvoerder . . .'. Die conclusies waren: niet aftreden, wèl snelle verkiezingen. Die werden in november 1972 gehouden en brachten de vvd een winst van zes zetels: van 16 naar 22. Maar, zij brachten ook het kabinet-Den Uyl dat Nederland bijna vier jaar zou regeren, en vrijwel het omgekeerde zou doen van wat het kabinet-Biesheuvel had beoogd. Al maakten de oliecrisis het voor Den Uyl steeds moeilijker de snel stijgende schuldenlast baas te blijven. Een liberaal succes? Ja, in zetelwinst, maar bepaald niet als men het daarna gevoerde regeringsbeleid als maatstaf neemt. Wijt dat niet aan Wiegel – zijn visie op de tweedeling binnen de confessionele partijen werd er alleen maar door bevestigd.

Eenzelfde dilemma in februari 1980. Na eindeloos geharrewar tussen pvda en cda is eind 1977 volkomen onverwacht het kabinet-Van Agt/Wiegel tot stand gekomen. Een kabinet van 'puin ruimen' na vier jaar socialistisch bewind, met 'Bestek '81' als leidraad. Voor Wiegel een glorieperiode: zijn bestuurlijke talenten komen ten volle tot hun recht. Maar zie, tijdens de voorbereiding van de Voorjaarsnota geeft de cda-minister van Financiën Frans Andriessen er de brui aan. Te vaak heeft hij zijn pogingen tot de door hem beoogde ombuigingen gedwarsboomd en ontkracht gezien, niet in de laatste plaats dikwijls door zijn eigen partijgenoten in het parlement.

Opnieuw de vraag voor de zes vvd-ministers en voor Wiegel als vice-premier en nog altijd de onbetwiste liberale politieke leider: Andriessen blijven steunen en dus eveneens aftreden, óf doorgaan, zij het met een andere minister van Financiën? Het werd het laatste. Wiegel, later hierop terugziend: 'Mijn taxatie was dat, als we eruit waren gestapt, we onszelf voor jaren in de oppositie hadden geplaatst. En ook nog met een slechtere electorale uitgangspositie, zeker voor een jaar of zes. Dat heeft in onze besluitvorming, in mijn persoonlijke besluitvorming, een zeer grote rol gespeeld. Mijn stelling was: wie breekt betaalt, geldt ook electoraal. Mensen die breken worden heel gauw als de weglopers gezien. Nee, natuurlijk was dat niet principieel. Het ging om de vraag van de politieke macht. Ik ben niet een van diegenen die, als het om politieke macht gaat, zijn zondagse gezicht opzet en volhoudt dat het om principes gaat. Het zijn allemaal gevoelsbeslissingen, je hoeft er geen doctorandus voor te zijn . . . '.

Een juiste taxatie? Als op 26 mei 1981 de stembiljetten geteld zijn, blijkt de regeringscombinatie cda/vvd drie zetels te hebben verloren; een licht verlies vergeleken bij de teruggang van de pvda met negen zetels. Maar het betekende wèl, het verlies van de meerderheid in de Tweede Kamer: van 77 naar 74 zetels – de helft min één! Grote winnaar: Jan Terlouw met zijn herboren Democraten '66, van 8 naar 17 zetels.

Wat nu? Wiegel pleit voor 'een nationale aanpak', een samengaan van alle grote partijen terwille van het landsbelang. Een poging om de twee tegenpolen-van-nature, vvd en pvda, toch in één kabinet samen te brengen? Niet erg waarschijnlijk: behalve de sociaal-economische politiek ligt er immers de kwestie van de kernraketten als absoluut breekpunt. Of is de analyse die Steinmetz in Het Parool geeft de juiste: 'De nationale aanpak die Wiegel wil, is dan ook eigenlijk een heel andere. Niet de vvd moet zich ten dienste stellen van de natie, maar een zo groot mogelijk deel van de natie dient zich achter de vvd te scharen. 'Partijpolitiek gekissebis' bij andere partijen vies verklaren en zo zelf partijpolitiek bedrijven. Wiegel beseft wellicht zelf niet hoezeer hij zaterdag (tijdens het vvd-verkiezingscongres in Breda) een belangrijk deel van de natie op het hart trapte tijdens zijn oproep tot een nationale aanpak. 'Een te grote groep van de bevolking maakt gebruik van de sociale voorzieningen – wij vinden dat er weer gewerkt moet worden', riep hij de gretige zaal toe . . . , aldus Steinmetz.

Als dat Wiegels opzet geweest is, dan slaagt hij op korte termijn niet. Want ook ditmaal wordt het onmogelijk geachte mogelijk, net als in 1977 maar nu in omgekeerde zin. Van Agt, Den Uyl en Terlouw gaan samen in het kabinet-Van Agt II. Een monsterverbond. Met de vvd opnieuw in de (voordelige) oppositie. Maar op langere termijn? Wiegels stellingname blijkt uitermate verstandig te zijn geweest.

Het is voorjaar 1982, als het kabinet-Van Agt II na een roemloos bestaan

alweer uiteenvalt, ook ditmaal weer gestruikeld over de Voorjaarsnota. Opnieuw verkiezingen, de derde al in dat jaar, want er is al gestemd voor Staten en gemeenteraden. De verwachtingen zijn hoog gespannen – bij de Statenverkiezingen was de vvd immers (even) de tweede partij van Nederland geweest met meer stemmen dan de pvda. De uitkomst overtreft nog de verwachtingen: 23 procent van het stemmental gaat naar de liberalen, goed voor 36 zetels, een winst van tien! De vvd oogst ten volle de vruchten van wat Wiegel in die voorbije jaren heeft gezaaid. En niet alleen in zetels ditmaal – er komt een hernieuwde samenwerking tot stand tussen cda en vvd. Het kabinet-Lubbers kan het karwei gaan afmaken, dat ooit door Van Agt en Wiegel samen in de steigers is gezet.

Op dat moment wordt ook de stelling waar, die als titel boven dit opstel is geplaatst: Hans Wiegel maakte van de vvd eerst recht een volkspartij. ‘Met onze 36 zetels in de Tweede Kamer kunnen zelfs onze grootste tegenstanders dat niet meer ontkennen!’, juichte Vrijheid en Democratie. En het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen berekende: ‘Onder de jonge kiezers (18 tot en met 24 jaar) werd de vvd de grootste partij. De winst kwam vooral van het cda (37%) en d’66 (25%), in wat mindere mate van de pvda (13%)’. En meer officiële cijfers: bij ‘verkiezingen’ onder middelbare schooljeugd kreeg de vvd zelfs de absolute meerderheid. En dat mag toch een gezonde uitgangspositie heten.

Maar . . . intussen is Hans Wiegel van het Haagse politieke toneel verdwenen. Dinsdag 27 april 1982 is zijn laatste dag in het parlement, zijn laatste dag als vvd-fractie leider en leider van de oppositie. Op 1 juli wordt hij Commissaris van de Koningin in Friesland. Waarom en hoe?

- De directe oorzaak is een verkeerde taxatie van de kansen van het kabinet-Van Agt II. Wiegel: ‘Ik redeneerde: die Voorjaarsnota komt er. Dat was een verkeerde taxatie. Als je kijkt naar Goede Vrijdag, toen was er alleen nog een technische invulling nodig. Ik ging ervan uit: als men daar niet uitkomt, schuift men het wel door naar augustus. Maar daarna is het heel snel naar een dieptepunt in de onderlinge verhoudingen gegaan. Als het kabinet al rond die Goede Vrijdag over de Voorjaarsnota was gevallen, dan had ik mij natuurlijk niet kunnen permitteren om te zeggen: ik word geen lijsttrekker. Dan was ik lijsttrekker geworden en was de kans op Friesland aan mij voorbijgegaan.
- Maar er was ook een meer menselijke oorzaak. Toen het kabinet-Van Agt II tot stand kwam, had Wiegel weinig zin om nog eens weer een aantal jaren als oppositieleider te moeten optreden, zeker niet met zijn vriend Van Agt als tegenstander. Het besturen, het managen was hem lief geworden. En dus: liever bestuurder in een provincie dan oppositieleider in Den Haag. Vooral nu die provincie Friesland kon zijn, bij Wiegel zo geliefd.

Voor de liberalen een te begrijpen, maar desondanks zeer betreurde keus – niet voor Hans Wiegel en niet voor Friesland, al was men daar aanvankelijk niet zo enthousiast over deze ‘Haagse’ benoeming. Maar dat veranderde snel: Wiegel had er duidelijk zin in, wist al snel de Friese harten te winnen, niet in de laatste plaats door de wijze waarop hij zijn provincie propageerde en etaleerde tijdens twee achtereenvolgende Elfstedentochten. Bovendien: een oud-minister weet de weg in Den Haag en heeft vrienden in Den Haag – een niet weg te cijferen voordeel. Klein voorbeeldje, door Wiegel verteld in een interview in het KLM-magazine Holland Herald. Aan de orde was de door minister Brinkman van wvc gewilde opheffing van het Frysk Orkest. Wiegel: ‘Toen ikzelf minister was diende Brinkman onder mij als ambtenaar, dus ik kende hem goed. Ik nodigde hem en z’n vrouw uit naar Friesland te komen om een concert van het orkest bij te wonen. Iedereen deed geweldig zijn best om indruk te maken – en hij vond een uitweg om de toekomst van het orkest veilig te stellen. Want Brinkman is een heel inventieve minister . . .’.

Toch was hij nog bijna tussentijds teruggekeerd in de Haagse politieke arena, als (tijdelijke) opvolger van de zo plotseling overleden minister van Binnenlandse Zaken Rietkerk. Bijna . . ., want na enig aarzelen zei Wiegel nee. Begrijpelijk, want hij zou zich in Friesland ongeloofwaardig hebben gemaakt én het zou in strijd geweest zijn met de eerder gedane uitspraak, dat hij zich als Commissaris van de Koningin afzijdig zou houden van het Haagse strijdgevoel.

Weer citerend uit een interview in Vrij Nederland, in 1982: ‘Ik heb al eerder gezegd: ik wil niet het orakel van Ljouwert worden. Ik heb dat zelf over me heen gehad als oppositieleider, in 1977. Toen bestond er zo’n algemeen gevoel van: door Wiegels harde oppositie isoleert de vvd zich. Als die verhalen uit andere kring kwamen interesseerde het me uiteraard niets. Maar dat kwam ook in de vvd naar boven. En ook echt bij eh . . . mensen met enige invloed. Al dat getoeter in de kranten van vooraanstaande liberalen uit de periferie, van mensen die zeiden: we moeten meer naar het midden, het is te rechts en te ongenueanceerd, zo komt de vvd nooit meer aan de bak. Ik werd daar ècht kwaad over. Omdat het ontzettend makkelijk is om uit een heerlijke bestuurlijke fauteuil te roepen hoe het moet . . . Nee, nee, ik heb die les geleerd. Ik ga dat niet doen!’

Het laatste woord in dit opstel zij aan Hans Wiegel zelf, als antwoord op twee vragen die tot dusverre onbesproken zijn gebleven.

De eerste vraag gaat over ‘het geheim’. Het geheim van het succes van de politicus Wiegel en van het zoveel besproken Wiegel-effect. Het antwoord dateert al uit 1973. ‘Het is niet elke politicus gegeven de moeilijke problemen

waarmee ons land zit, eenvoudig te herstellen. Van het begin af aan heb ik geprobeerd me juist daarin te onderscheiden. Een moeilijk, technisch-ingewikkeld verhaal houden voor insiders is gemakkelijk, maar een moeilijk, technisch-ingewikkeld probleem te vertalen naar de kiezer toe, daar gaat het om en ik legde mij daarop toe. Het ging er mij niet om de problemen te versimpelen, maar wél om een beperking tot de hoofdzaken. De toonzetting van mijn verhalen heeft, geloof ik, een rol gespeeld. Ik hou van een beetje sappig taalgebruik. Zeggen waar het op staat, er niet omheen kletsen, en als me iets niet bevalt dat ook gewoon zeggen. Krijgen de mensen daardoor de pest in, nou, dan neem ik dat. Daar kun je niks tegen doen. Recht voor z'n raap, daar hou ik van . . . '.

En op de vraag naar de toekomst, kreeg de schrijver dezes ten antwoord: 'Wat ik wellicht in de toekomst voor het liberalisme en de vvd zal doen, ligt nog in de schoot der goden . . . '.